

Zuid-Mexico marginaliseert ten opzichte van de rest van het land, maar er is een proces van sociaaleconomische en culturele differentiatie gaande tussen regio's, plaatsen en huishoudens. Jaarlijks bezoek aan twee families in de arme deelstaten Oaxaca en Chiapas laat dit zien.

Zuid-Mexico

In de maalstroom van traditie en transnationalisering

Het zuiden van Mexico is op verschillende manieren af te bakenen. Geograaf Casagrande onderscheidde in Mexico anno 1987 vijf 'naties' of macro-regio's met een eigen karakter. De 'natie' Zuid-Mexico beschouwt hij als de grote tegenhanger van het Noorden (*Mexamerica*). Zuid-Mexico staat voor armoede en stagnatie en vooral voor inheems (*indigena*). Het Zuiden kent nauwelijks steden van formaat en de bevolking woont in kleine dorpen of verspreid in moeilijk toegankelijk gebied en bedrijft kleinschalige, zelfvoorzienende landbouw. Geld wordt verkregen via lokale nijverheid of loonarbeid in de plantages of in de stad. Zuid-Mexico hecht aan tradities en dat uit zich in het voedsel, de kleding, de behuizing en vooral het lokale *cargosysteem*: een politieke en/of religieuze dienstenplicht voor volwassen mannen. Her en der worden 'vreemde' activiteiten ontplooid, zoals door de nationale overheid, de staatsoliemaatschappij PEMEX en in het toerisme.

Casagrandes regionale typering lijkt gedateerd. De steden zijn talrijker en groter geworden en je kunt nauwelijks meer spreken van een traditionele rurale samenleving geworteld in een agrarisch zelfvoorzienend systeem. Externe invloeden, zoals diverse

overheidsprogramma's, toerisme en vooral migratie, spelen een belangrijke rol. Dat heeft geleid tot externe afhankelijkheid en veelal een kwetsbaar bestaan.

Toch zijn de zuidelijke staten nog steeds ruraler, inheemser en veel armer dan de rest van het land. Ongeveer de helft van de bevolking woont in kleine dorpen of gehuchten. Door gebrekkige scholing, gezondheidszorg, infrastructuur en bereikbaarheid, het uitblijven van investeringen en vaak een reactionair en behoudend lokaal bestuur heerst er structureel armoede. De inkomens kloof tussen het Zuiden en de rest van Mexico is nog steeds groot en verbreedt zich zelfs. In welvaartsniveau onderscheidt Zuid-Mexico zich niet van arme landen in Centraal en Zuid-Amerika;

De belangrijkste invloed van buiten vormt de steeds verder uitgewaaierde migratie naar de VS

dit in schril contrast met Mexamerica, dat veeleer op het zuiden van de Verenigde Staten lijkt.

Interne differentiatie

Van de zuidelijke deelstaten zijn Chiapas en Oaxaca verreweg de armste. Maar daarbinnen bestaan grote verschillen: tussen stad en platteland, tussen kust en binnenland, en tussen mestiezen en indigena. Het sociaaleconomische leven bestaat uit een bonte mengeling van traditioneel en (semi-)modern en van lokaal en extern, en vertoont een grote dynamiek en flexibiliteit in reactie op veranderingen in de directe en indirecte omgeving. Hoe dit in de praktijk uitpakt tonen mijn jaarlijks terugkerende bezoeken aan twee families tijdens excursies van de faculteit Ruimtelijke Wetenschappen naar Chiapas en Oaxaca.

Chiapas

Chiapas is de allerarmste deelstaat van Zuid-Mexico. De familie die we hier bezoeken verhuisde vijftien jaar geleden van het dorp San Juan Chamula naar de stad San Cristobal de Las Casas. Vader en moeder zijn toegetreden tot het evangelisch genootschap Luz de la Vida en daarop verstoten door de lokale

Migrantendochter Jasmin draagt traditionele kleren vanwege de verkoop van nijverheidsproducten aan toeristen.

uitgaven, zoals een bruiloft of de bouw of inrichting van een vertrek. Vader Pablo (50) werkt als klusjesman en als verkoper van mineraalwater. Moeder Lupita staat op de toeristenmarkt met textiel. De oudste dochter Jasmin (30 jaar) verkoopt met stof beklede pennen waarop een naam is geborduurd aan toeristen. Zij belt mobiel naar reisguides om opdrachten te verzamelen. Deze zet ze uit bij drie families zodat ze de pennen de volgende dag kan leveren. Jasmin zorgt ook voor haar gehandicapte zus van 18. De oudste zoon Mario (25 jaar) verhandelt leren producten uit Chiapas en Tabasco naar Cancún, Tuxtla Gutierrez en zelfs Mexico Stad. In het hoogseizoen werkt hij aan de Riviera de Maya. Na telkens twee maanden keert Mario terug in het gezin. En dan zijn er nog twee jongere zoons van 16 en 14 die hand- en spandiensten verrichten voor bedrijven in de buurt, alweer via de kerk geregeld. Mario wordt binnenkort vader; zijn 14-jarige vrouw is onlangs bij het gezin inge-

FOTO: PETER DRUIJVEN

gemeenschap in hun oorspronkelijke dorp. Door zich te onttrekken aan het cargosysteem zijn ze geëxcommuniceerd en verloren ze de toegang tot hun grond en huis in het dorp. Met geloofsgenoten uit het dorp stichtten ze een kerk in San Cristobal en lieten na twee jaar hun vijf kinderen overkomen. Twee zoons zijn getrouwd; hun vrouwen zijn bij hen ingetrokken. De familie woont in een buitenwijk van de stad op een erf dat toebehoort aan een ex-dorpeling, die lid is van het kerkgenootschap. Het genootschap fungeert in meerdere opzichten als gemeenschap: er worden onderling allerlei transacties gesloten voor werkgelegenheid en huisvesting, er zijn scholingsfaciliteiten gecombineerd met gebiedsdiensten en bijbellezingen en er is een opvangfonds voor behoeftigen. Verder wordt er geld ingezameld voor het onderhoud van de kerk en voor religieuze vieringen. Veel gezinnen en vooral vrouwen hebben zich toch dit soort genootschappen bekeerd vanwege het verbod op alcohol. Bij de erediensten en feesten van de traditionele indigenagemeenschap vloeit de alcohol (*posch*) altijd rijkelijk.

De familie ontplooit een reeks activiteiten om te voorzien in haar onderhoud. Het inkomen wordt grotendeels gemeenschappelijk beheerd, behalve als het gaat om specifieke

Buitenvijk San Cristobal de las Casas in de zuidelijke deelstaat Chiapas, waar we het wel en wee van een migrantenfamilie volgen.

FOTO: PETER DRUIJVEN

trokken. Ook voor hen wordt een afzonderlijk vertrek gebouwd.

Alleen de vrouwen dragen nog traditionele kleren (*traje*), waarschijnlijk vanwege de verkoop van nijverheidsproducten aan toeristen. De moeder spreekt Tzotzil en gebrekkig Spaans; dochter Jasmin spreekt veel beter Spaans en beheerst ook wat woordjes Frans, Engels en Nederlands. Zij heeft de middelbare school afgerond en rekt als de beste. Zij lijkt de spil van het huishouden – in strijd met de traditie dat mannelijke anciënniteit voorrang heeft.

De oudste zoon heeft ook enkele klassen middelbare school gevolgd. Hij is bedreven in vechtsporten en liefhebber van *house*, *rap* en *relipop*. Hij beschikt over een complete geluidswand, een tv met schotelantenne en een dvd-speler. Voor de computer wordt gespaard. Vol trots laat hij de reportage van zijn bruiloft zien met maar liefst 500 gasten van de kerk en uit de wijk.

De muur hangt vol familiekiekjes. Een andere muur toont een bonte verzameling affiches van politieke partijen. De familie bezoekt geregeld de bijeenkomsten van deze partijen die goed van eten en (non-alcoholisch) drinken zijn. De partij die het meest biedt – bijvoorbeeld in de vorm van bakstenen en ventvergunningen – geniet de voorkeur. Wat ontbreekt is het altaar (*ofrenda*) met daarop de patroonheiligen en gaven van de gelovigen – een religieus, maar vooral curieus en toeristisch handelsmerk van San Juan Chamula. Slechts een kruisbeeld siert de wand.

Oaxaca

Het dorp in Oaxaca ligt in een vallei nabij de hoofdstad en is goed ontsloten. In de loop der jaren zijn de wegen verbeterd en de transportmogelijkheden naar de hoofdstad aanzienlijk uitgebreid. Er is een gezondheidspost en ook de schoolgebouwen zien er prima uit, al komen de leerlingen en leerkrachten vaak niet opdagen. Er zijn overheidsprogramma's als *Oportunidades* (een sociaal bijstandsprogramma gekoppeld aan onderwijs, gezondheid en vrouwenemancipatie) en *Procede* (een programma van landhervorming). Maar de belangrijkste invloed van buiten vormt de migratie. Deze bestond van oudsher al en was vooral gericht op de omringende deelstaten (als agrarische seizoensarbeid) of op de hoofdstad Oaxaca

(dienstverlening in agrarisch laagseizoen). Ook Mexico Stad en zelfs de Verenigde Staten waren al langer bekende bestemmingen. Sinds eind jaren 80 is de migratie in Zuid-Mexico echter enorm toegenomen, zowel in omvang als in samenstelling: aanvankelijk waren het vooral jongeren. Verder is de migratie steeds verder uitgewaaid van het zuidwesten van de Verenigde Staten naar Texas, Californië en de grote steden in het oosten en langs de Grote Meren. Oaxaca toont steeds nadrukkelijker de gevolgen: veel bouwactiviteiten, grote Amerikaanse auto's, luxe consumptiegoederen, schotelantennes, een internetcafé. Via het programma *Uno por Tres*, waarbij de overheid de investeringen van migranten met een factor 3 aanvult, zijn ook wegen aangelegd, overheidsgebouwen gemoderniseerd, scholen verbeterd en is de gezondheidszorg op peil gebracht. Het jaarlijkse dorpsfeest heeft veel meer allure gekregen en zelfs de kerk is gerestaureerd. Beide spelen een belangrijke rol in de identiteit van het dorp.

De landbouw is steeds verder gemarginaliseerd. Er wordt overwegend geproduceerd voor zelfvoorziening (maïs, bonen en kalebas), maar dat loont nauwelijks, 'No da', en

Veel ouderen en jongeren in het dorp durven het migratie-avontuur niet meer aan

de opbrengst is onzeker, 'es una loteria sin premio'. Veel grond ligt braak. Toch zijn grondbezit en gedeeltelijke bewerking de moeite waard vanwege de overheidssubsidie. De traditionele verbondenheid met de grond, gemarkeerd door de grond van de voorouders en bevochten tijdens de Mexicaanse Revolutie, heeft echter aan betekenis ingeboet. Grond vormt nu vooral een basis om op terug te vallen in barre economische tijden; er wordt alleen geïnvesteerd in kwalitatief goede percelen (vruchtbaar, geïrrigeerd en goed ontsloten). Maar de jongeren zoeken hun fortuin liever elders, bij voorkeur in *El Norte*, de VS. Het werk in de landbouw is voor de oudjes, voor vrouwen en kinderen, of eerder nog voor gestrande immigranten vanuit Midden-Amerika op doortocht naar de VS.

De familie die we bezoeken vormde tot het overlijden van het hoofd, señor Pedro, een eenheid. De twee zoons en hun gezin bewoonden met hun moeder een gemeenschappelijk erf. De oudste, Modesto (begin 40) deed na de middelbare school allerlei lokaal werk, zoals in de landbouw, maar repareerde ook fietsen en brommers. Af en toe werkte hij als portier in hotels in de stad. Na het stichten van een eigen gezin trok hij naar de VS. De tocht, opvang en werkgelegenheid werden geregeld via het netwerk van klas- en dorpsgenoten. Het verblijf was telkens van korte duur, variërend van een half tot maximaal twee jaar. Zo'n vijf jaar geleden keerde Modesto terug omdat zijn vrouw ernstig ziek was. Sindsdien doet hij van alles, van werk in de landbouw tot timmerklussen en het verzorgen van feesten, vooral bruiloften van migrantengezinnen die diep in de buidel tasten om te laten zien dat het hen goed gaat. Hij beschikt over een enorme geluids-

Modesto's zoon aan de knoppen van de geluidsinstallatie. Alle spullen worden met een grote pick-up truck naar feesten en partijen gereden.

installatie en een rijk repertoire van traditionele tot hypermoderne muziek. Modesto is ook betrokken bij het lokale cargosysteem en voert gemeenschapstaken uit als bewaker en vuilnisophaler, hij helpt bij het wegonderhoud en verricht wat administratief werk. Zo voldoet hij aan zijn lokale verplichtingen en onderhoudt zijn netwerk voor commerciële doeleinden. Soms voert hij cargotaken uit in naam van migranten, maar dan tegen betaling.

Zijn broer Pancho heeft het totaal anders aangepakt. Die is 15 jaar jonger en vertrok na de middelbare school al snel naar de VS, voor veel langere perioden. Alleen zijn huwelijk en de geboorte van hun kind deden hem terugkeren. Nu verblijft hij al vier jaar in de VS; hij was zelfs niet op de begrafenis van zijn vader. Hij maakt wel regelmatig geld over naar zijn gezin in Oaxaca.

Na het overlijden van señor Pedro is alles anders geworden. Het grote erf is nu opgedeeld in twee stukken, elk omgeven door een grote muur. Van een gemeenschappelijk huishouden is geen sprake meer. Ieder voor zich, lijkt nu het devies. Dat geldt ook voor de enige dochter van de familie. Na haar huwelijk is Anita zoals gebruikelijk bij haar schoonfamilie ingetrokken, maar ze had aan-

vankelijk sterke banden met de rest van de familie. Vaders dood, maar vooral haar toetreding tot een evangelistenkerkgemeenschap heeft de familieband aangetast. Zij beschuldigt haar oudste broer van drankmisbruik en ook haar jongste broer kan geen goed doen. Hij heeft in haar ogen de familie en zijn gezin in de steek gelaten. Ook Anita's eigen man heeft in het buitenland gewerkt. Nu boert hij wat, werkt af en toe in de stad, maar hunkert naar een nieuw verblijf in de VS.

Oma wordt beurtelings door de kinderen verzorgd en is ingetrokken bij haar jongste schoondochter. Zij moet het echter stellen zonder het huissaltaar: destijds een pronkstuk in het huishouden, hoewel Señor Pedro een overtuigd aanhanger was van Benito Juárez en derhalve fel gekeerd tegen de clerus.

De oudste zoon heeft vooral geïnvesteerd in de bouw van een huis op het erf van zijn ouders. Verder in de aanschaf van een auto, een geluidsinstallatie en een muziekcollectie. Veel geld was nodig voor het dagelijkse levensonderhoud en voor de studie van zijn kinderen. Drie zitten nog op school; de oudste helpt op het land en treedt op als dj bij feesten en partijen. Opvallend is dat Modesto niet heeft geïnvesteerd in de landbouw. Zijn vader kocht juist veel grond en legde zich toe op akkerbouw en veeteelt. Het land wordt nu in deelpacht uitgegeven en Modesto denkt zelfs aan verkopen. Ook de muzikale ondersteuning van de familie heeft een andere draai gekregen. Señor Pedro beschikte over de krachtigste geluidsinstallatie van het dorp, waardoor hij een monopoliepositie verwierf in de aankondiging van officiële en andere berichten en het draaien van verzoeknummers bij verjaardagen. Traditionele muziek: ballades over de Mexicaanse Revolutie, moderne

smartlappen en vette *cumbia's*. Boer als hij was noemde hij deze bijverdienste zijn boom van geld. Maar de oude geluidsinstallatie lijdt nu een kwijnend bestaan op het stille deel van het erf (van de geëmigreerde zoon). Het aantal mededelingen is drastisch verminderd vanwege de moderne communicatiemiddelen.

Het huishouden van de oudste zoon ontplooit dus een waaier van activiteiten – al met al is het geen vetpot. Het belang en de afhankelijkheid van externe inkomensbronnen zijn evident. Maar ook de kwetsbaarheid: veel jongeren en ouderen in het dorp durven het migratieavontuur niet meer aan. Migranten blijven door de economische crisis langer weg, verdienen minder en maken daarom minder geld over. Dat heeft gevolgen voor de lokale economie en dus ook voor Modesto's familie.

Verandering

Het leven in de zuidelijke staten is in enkele decennia drastisch gewijzigd. De traditionele rurale gemeenschap is bijna of helemaal verdwenen. Mensen verdienen de kost met een complex geheel van verschillende en snel wisselende activiteiten. Externe inkomensbronnen zijn cruciaal. Dat uit zich ook en nadrukkelijk in culturele aspecten: de relativering van de traditie, de versmelting met en de opkomst van nieuwe cultuurelementen en impulsen van de buitenwereld.

De schetsen van twee families zijn slechts tijdopnamen in een ingewikkeld en voortdurend proces van veranderingen op diverse niveaus. In plaats van marginalisering, een beeld dat zich opdringt op regionaal niveau, is eerder sprake van complexiteit en transnationale nationalisering. Hoe dat uitpakt voor de betrokkenen laat zich moeilijk voorspellen. 'Asi es la vida.' •

De namen in dit artikel zijn verzonden; de echte namen zijn bij de redactie bekend.

Bronnen

- Casagrande, L.B. 1987. *The Five Nations of Mexico*. Focus, Spring: 2-9.
- Ross, J. 2003. *Mexico. A Guide to the People, Politics and Culture*. Latin America Bureau, London.
- World Bank 2003. *Mexico. Southern States Development Strategy*. Zie <http://wbln0018.worldbank.org/lac/lacinfoclient.nsf>, geraadpleegd op 22 december 2003.

De families ontplooiën een scala aan snel wisselende activiteiten om rond te komen